

اصل شفافیت در چارچوب حقوق بین‌الملل اقتصادی

(مبادلات پولی و مالی بین‌المللی)

www.ketab.ir

دکتر سید علی حسینی آزاد

با دیباچه‌ای از دکتر سید قاسم زمانی

استاد حقوق بین‌الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

سرشناسه	: حسینی آزاد، سید علی، ۱۳۶۶-
عنوان و نام پدیدآور	: اصل شفافیت در چارچوب حقوق بین الملل اقتصادی: مبادلات پولی و مالی بین المللی / سید علی حسینی آزاد؛ با دیباچه‌ای از سید قاسم زمانی.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۳۷۰ ص.
شابک	: 978-622-7974-08-9
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه
عنوان دیگر	: مبادلات پولی و مالی بین المللی
موضوع	: حقوق بین الملل -- جنبه‌های اقتصادی International law -- Economic aspects
شناسه افزوده	: زمانی، سید قاسم، ۱۳۴۶-
رده‌بندی کنگره	: KZ ۱۲۶۸
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۱/۴۸۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۲۴۱۶۳
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپا

انتشارات گنج دانش

خیابان باب همایون، شماره ۳۶، تلفن: ۳۳۱۱۰۵۷۵

خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، شماره ۳۱۴، تلفن: ۶۶۴۹۲۱۹۸

دفتر مرکزی: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، شماره ۱۳۶، تلفن: ۶۶۴۸۵۰۴۸

آدرس وبسایت: www.ganjedanesh.com

اصل شفافیت در چارچوب حقوق بین الملل اقتصادی

(مبادلات پولی و مالی بین المللی)

دکتر سید علی حسینی آزاد

تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۴۰۰

چاپ اول، شمارگان: ۱۰۰ جلد

لیتوگرافی: ترنج رایانه؛ چاپ: احمدی؛ صحافی: احمدی

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۷۴-۰۸-۹

قیمت: ۱۴۰,۰۰۰ تومان

۱۳	فهرست علائم اختصاری
۱۷	دبیاچه دکتر سیدقاسم زمانی
۲۱	مقدمه

۲۷	فصل نخست - تبیین مفاهیم
۲۹	درآمد
۲۹	گفتار اول - مفهوم شفافیت
۳۰	مبحث اول - خاستگاه اولیه شفافیت
۳۱	مبحث دوم - مفهوم شفافیت در ادبیات حقوقی
۳۶	مبحث سوم - مفهوم و انواع شفافیت در حقوق بین الملل
۳۶	بند اول - مفهوم شفافیت در حقوق بین الملل
۳۸	بند دوم - ابعاد شفافیت در حقوق بین الملل
۴۰	مبحث چهارم - مفهوم شفافیت در حقوق بین الملل اقتصادی
۴۱	گفتار دوم - مفهوم مبادلات پولی و مالی در حقوق بین الملل اقتصادی و مسأله شفافیت
۴۱	مبحث اول - مفهوم مبادلات پولی و مالی
۴۵	مبحث دوم - ارتباط شفافیت با مبادلات پولی و مالی در حقوق بین الملل اقتصادی
۴۶	گفتار سوم - تقابل شفافیت و محرمانگی

۵۵	فصل دوم - شفافیت مبادلات پولی و مالی به عنوان اصل کلی حقوق بین الملل اقتصادی
۵۷	درآمد
۵۸	گفتار اول - شفافیت به عنوان اصل حقوقی
۶۰	مبحث اول - تبیین مفهوم «اصل حقوقی»
۶۳	مبحث دوم - تحلیل ماهیت شفافیت به عنوان یک اصل
۶۵	مبحث سوم - انتقادات به مفهوم «اصل» شفافیت
۶۹	گفتار دوم - شفافیت به عنوان اصل کلی حقوق بین الملل
۶۹	مبحث اول - تبیین مفهوم اصل کلی حقوق بین الملل
۶۹	بند اول - مفهوم اصل کلی حقوق بین الملل و تفاوت آن با اصل کلی حقوق
۷۶	بند دوم - انطباق مفهوم اصل کلی حقوق بین الملل بر شقوق سه گانه بند ۱ ماده ۳۸ اساسنامه دیوان

- مبحث دوم - سنجش انطباق شفافیت با مفهوم اصل کلی حقوق بین الملل ۷۸
- بند اول - ویژگی های اصل کلی حقوق بین الملل و اطلاق آن بر مفهوم شفافیت ۷۸
- الف - اصل توسط حقوق بین الملل ایجاد شده باشد ۷۹
- ب - اصل با ویژگی های اساسی و بنیادین حقوق بین الملل انطباق داشته باشد ۸۰
- ج - اصل به موجب حقوق بین الملل شناسایی شده باشد ۸۰
- بند دوم - شناسایی شفافیت به عنوان اصل کلی حقوق بین الملل ۸۲
- گفتار سوم - شفافیت به عنوان اصل کلی حقوق بین الملل اقتصادی ۸۵
- مبحث نخست - جایگاه شفافیت در حقوق بین الملل اقتصادی ۸۵
- مبحث دوم - شفافیت به عنوان یک «اصل» در شاخه های مختلف حقوق بین الملل اقتصادی ۸۷
- بند اول - حقوق بین الملل پولی و مالی ۸۸
- بند دوم - حقوق بین الملل سرمایه گذاری ۹۱
- بند سوم - حقوق تجارت بین الملل ۹۴
- بند چهارم - حقوق بازرگانی بین المللی ۹۶
- فصل سوم - شفافیت مبادلات پولی و مالی بر اساس حکومت قانون در حقوق بین الملل اقتصادی ۱۰۱
- درآمد ۱۰۳
- گفتار اول - تعریف حکومت قانون و عناصر آن ۱۰۳
- مبحث اول - عناصر حکومت قانون ۱۰۵
- مبحث دوم - تبیین مفهوم قانون ۱۰۷
- مبحث سوم - پاسخگویی و شفافیت به عنوان عناصر حکومت قانون ۱۰۷
- گفتار دوم - مفهوم حکومت قانون در حقوق بین الملل ۱۰۹
- گفتار سوم - چالش حکومت قانون در حقوق بین الملل راجع به شفافیت ۱۱۲
- گفتار چهارم - شفافیت مبادلات پولی و مالی بر مبنای حکومت قانون در حقوق بین الملل ۱۱۷
- فصل چهارم - شفافیت مبادلات پولی و مالی در قالب حکمرانی مطلوب در حقوق بین الملل اقتصادی ۱۲۵
- درآمد ۱۲۷
- گفتار اول - مفهوم و شاخصه های حکمرانی مطلوب ۱۲۸
- مبحث اول - مفهوم حکمرانی مطلوب ۱۲۸
- مبحث دوم - شفافیت به عنوان یکی از شاخصه های حکمرانی مطلوب ۱۳۰
- گفتار دوم - حکمرانی مطلوب در حقوق بین الملل ۱۳۳
- مبحث اول - بررسی اسناد حقوقی بین الملل اقتصادی راجع به حکمرانی مطلوب ۱۳۴

مبحث دوم - بررسی عملکرد سازمان‌های بین‌المللی اقتصادی راجع به حکمرانی مطلوب.....	۱۳۷
بند اول - بانک جهانی.....	۱۳۷
بند دوم - صندوق بین‌المللی پول.....	۱۴۰
بند سوم - سازمان توسعه و همکاری اقتصادی.....	۱۴۲
بند چهارم - سازمان جهانی تجارت.....	۱۴۳
مبحث سوم - امکان‌سنجی تعهد به حکمرانی مطلوب بر اساس حقوق بین‌الملل.....	۱۴۳
بند اول - حکمرانی مطلوب به‌عنوان اصل کلی حقوقی.....	۱۴۴
بند دوم - حکمرانی مطلوب به‌عنوان اصل کلی حقوق بین‌الملل.....	۱۴۵
مبحث چهارم - تعهد به حکمرانی مطلوب در حقوق بین‌الملل اقتصادی.....	۱۴۸
فصل پنجم - شفافیت در مبادلات تجاری بین‌المللی.....	۱۵۱
درآمد.....	۱۵۳
گفتار اول - شفافیت در تجارت کالا.....	۱۵۶
مبحث اول - شفافیت در محدودیت‌های وارداتی.....	۱۵۹
مبحث دوم - شفافیت اطلاعات و مقررات.....	۱۶۲
مبحث سوم - شفافیت در مبادلات تجاری با سایر کشورها.....	۱۶۹
گفتار دوم - شفافیت در تجارت خدمات.....	۱۷۴
مبحث اول - اقسام شفافیت در تجارت خدمات.....	۱۷۴
مبحث دوم - تعهد به شفافیت در تجارت خدمات.....	۱۷۵
مبحث سوم - شفافیت در خدمات مالی.....	۱۷۸
بند اول - مفهوم خدمات مالی.....	۱۷۹
بند دوم - شفافیت در خدمات مالی.....	۱۸۰
گفتار سوم - شفافیت در تدارکات دولتی.....	۱۸۲
مبحث اول - مفهوم تدارکات.....	۱۸۵
مبحث دوم - اعمال سازوکارهای شفافیت بر تدارکات دولتی.....	۱۸۶
بند اول - شفافیت اطلاعات.....	۱۸۹
بند دوم - شفافیت عملکرد.....	۱۹۰
بند سوم - مقابله با فساد.....	۱۹۱
گفتار چهارم - شفافیت در موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای.....	۱۹۳
گفتار پنجم - شفافیت در بازارهای سرمایه و رقابت.....	۱۹۸
گفتار ششم - شفافیت در مبادلات تجاری به منظور مقابله با فساد.....	۲۰۱

فصل ششم - شفافیت در کمک‌های توسعه‌ای	۲۱۱
درآمد	۲۱۳
گفتار اول - الزامات دولت‌های دوطرف کمک در راستای تحقق شفافیت	۲۱۴
گفتار دوم - مقابله با فساد در کمک‌های توسعه‌ای	۲۱۸
گفتار سوم - ارزیابی کمک‌های توسعه‌ای	۲۲۲
فصل هفتم - شفافیت در مبادلات مبتنی بر سرمایه‌گذاری خارجی	۲۲۵
درآمد	۲۲۷
گفتار اول - شفافیت سرمایه‌گذاری خارجی	۲۳۰
مبحث اول - شفافیت سرمایه‌گذاری از منظر حقوق بین الملل سرمایه‌گذاری	۲۳۰
بند اول - موافقت‌نامه‌های بین المللی سرمایه‌گذاری	۲۳۰
بند دوم - سایر اسناد بین المللی	۲۳۴
بند سوم - رویه داوری سرمایه‌گذاری	۲۴۲
مبحث دوم - شفافیت سرمایه‌گذاری در راستای توسعه پایدار کشور میزبان	۲۴۵
مبحث سوم - شفافیت سرمایه‌گذاری در راستای مقابله با فساد	۲۴۹
بند اول - سرمایه‌گذاری فاسد از منظر اسناد بین المللی	۲۴۹
الف - اصول راهنمای سرمایه‌گذاری بین المللی	۲۵۰
ب - کنوانسیون مبارزه با ارتشاء مقامات دولتی خارجی در مبادلات تجاری بین المللی	۲۵۱
ج - توصیه‌نامه‌های گروه ویژه اقدام مالی	۲۵۲
د - کنوانسیون ملل متحد در خصوص جلوگیری از تأمین مالی تروریسم	۲۵۳
بند دوم - سرمایه‌گذاری فاسد از منظر رویه داوری	۲۵۴
مبحث چهارم - لزوم رعایت شفافیت در مبادلات مبتنی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۲۵۷
گفتار دوم - شفافیت در قراردادهای سرمایه‌گذاری استخراج و بهره‌برداری	۲۵۹
مبحث اول - مبانی هنجاری حقوق بین الملل راجع به شفافیت در قراردادهای استخراج و بهره‌برداری	۲۶۱
بند اول - اسناد ذیل صندوق بین المللی پول	۲۶۱
بند دوم - سیاست‌نامه شرکت مالی بین المللی مربوط به پایداری اجتماعی و زیست محیطی	۲۶۴
بند سوم - اصول راهنمای سازمان توسعه و همکاری اقتصادی	۲۶۵
بند چهارم - رهنمون‌های بنیاد شفافیت صنایع استخراج	۲۶۷
بند پنجم - مشارکت دولت باز	۲۶۸
بند ششم - اصول سانتیاگو	۲۶۹
بند هفتم - منشور منابع طبیعی	۲۷۱

۲۷۲.....	مبحث دوم - عملکرد دولت‌ها
۲۷۳.....	بند اول - ایالات متحده آمریکا
۲۷۴.....	بند دوم - بوتسوانا
۲۷۶.....	بند سوم - نروژ
۲۷۷.....	بند چهارم - ایران
۲۸۱.....	فصل هشتم - شفافیت در مبادلات پولی بین‌المللی
۲۸۳.....	درآمد
۲۸۵.....	گفتار اول - گردش‌های مالی غیرقانونی
۲۸۷.....	مبحث اول - اقدامات غیرقانونی مالی
۲۸۸.....	مبحث دوم - وجوه حاصله از اعمال غیرقانونی
۲۹۱.....	مبحث سوم - مبادلات پولی برای اهداف غیرقانونی
۲۹۱.....	بند اول - اقدامات ملل متحد
۲۹۵.....	بند دوم - اقدامات بانک جهانی
۲۹۶.....	بند سوم - اقدامات صندوق بین‌المللی پول
۲۹۹.....	بند چهارم - اقدامات گروه ویژه اقدام مالی
۳۰۲.....	بند پنجم - دستور کار آدیس آبابا
۳۰۳.....	گفتار دوم - معیارهای بین‌المللی شفاف‌سازی اطلاعات مالی
۳۰۴.....	مبحث اول - کنوانسیون همکاری‌های اداری در موضوعات مالیاتی
۳۰۶.....	مبحث دوم - دستورالعمل‌های اتحادیه اروپایی
۳۰۷.....	مبحث سوم - موافقت‌نامه تبادل اطلاعات مالی
۳۰۷.....	مبحث چهارم - اسناد ذیل صندوق بین‌المللی پول
۳۰۸.....	بند اول - کد شفافیت مالی
۳۱۱.....	بند دوم - کد حسن عملکرد راجع به شفافیت سیاست‌های پولی و مالی
۳۱۴.....	گفتار سوم - شفافیت در مبادلات پولی در رویه داوری
۳۱۶.....	گفتار چهارم - شفافیت در مبادلات پولی دیجیتال
۳۲۱.....	نتیجه‌گیری
۳۲۹.....	فهرست منابع و مآخذ

«نگاه مردم، دولت‌مردان را پاکدامن می‌سازد و انبوه

مخاطبان، بر امکان کشف ناراستی‌ها می‌افزاید.»

(جرمی بنتام)^۱

مقدمه

مباحث مربوط به شفافیت اصولاً محصول عصر نوین و گسترش جهانی شدن و انسانی شدن حقوق و در نقطه مقابل، افول اقتدار استبدادی حکمرانان است که در واقع ثمره رشد و توسعه گفتمان‌هایی نظیر حکمرانی مطلوب و حکومت قانون بوده است. بنابراین، مباحث مربوط به شفافیت قاعده‌تاً طرح نوی است که در سیمای نظام‌های حقوقی داخلی و بین‌المللی انعکاس یافته است. این مسأله در حقوق بین‌الملل نیز صادق است و به موازات توسعه گفتمان شفافیت در نظام‌های داخلی، در نظام حقوقی بین‌المللی نیز این مباحث اوج گرفت. ملاحظه تاریخی نظام حقوقی بین‌المللی نشان می‌دهد که بخصوص در سه دهه گذشته، در عرصه‌های مختلف حقوق بین‌الملل بحث شفافیت مطرح بوده است. به عنوان مثال، در سازمان جهانی تجارت، شفافیت در تصمیم‌گیری‌های نهادهای بین‌المللی یا شفافیت در قاعده‌سازی، شفافیت در تصمیمات و اقدامات زیست-محیطی و شفافیت در انعقاد معاهدات بین‌المللی همه جلوه‌هایی از بحث شفافیت در حقوق بین‌الملل هستند.

شفافیت در نظام‌های داخلی به این معنی است که کلیه فرآیندهای قانون‌گذاری و تصمیم‌سازی و اجرایی، و همچنین کلیه عملکردهای قدرت حاکمه برای شهروندان شفاف باشد و از یک فرآیند روشن بهره‌مند باشد. این تلقی از شفافیت ضمن اینکه در نظام حقوقی داخلی تحت عناوینی اصولی چون اصل حکمرانی مطلوب و حکومت

1. Jeremy Bentham

"The eye of the public makes the statesman virtuous. The multitude of the audience multiplies for disintegrity the chances of detection"

Bentham, Jeremy. *The Works of Jeremy Bentham, Now First Collected*, part XIX, printed by: William Tait, ND, p. 145

قانون مورد مطالبه قرار می گیرد، در نظام حقوقی بین المللی نیز هم می تواند نتیجه انعکاس دو اصل مزبور در صحنه بین المللی باشد و هم در پی قواعد موضوعه و نظام معاهداتی موجود شکل گرفته باشد.

به مثابه نظام داخلی، شفافیت در حقوق بین الملل نیز در دو معنی نمایان می شود؛ مفهوم اول، شفافیت خود حقوق بین الملل^۱ است که در مطالعات حقوق داخلی از آن به شفافیت حکمرانی^۲ تعبیر می شود. در این شکل از شفافیت، بر این مهم تأکید می شود که حقوق بین الملل به همراه تمام نهادها و ساختارهایی که دارد بایستی دارای عملکردی شفاف در برابر تابعان خود باشد. به عنوان مثال سازمان جهانی تجارت بایستی در عملکرد خود شفاف باشد و یا شورای امنیت تصمیماتی شفاف اتخاذ کند. مفهوم دوم شفافیت در حقوق بین الملل، شفافیت برای حقوق بین الملل^۳ است. این قالب از شفافیت، که در مطالعات حقوق داخلی، شفافیت برای حکمرانی^۴ خوانده می شود، در واقع تعهدی از بالا به پایین است که به موجب آن حقوق بین الملل تابعان خود را متعهد و مکلف به ارائه عملکردهایی شفاف می کند. بنابراین موضوع تکلیف در این معنی از شفافیت، تابعان حقوق بین الملل و بطور خاص - از حیث موضوع این کتاب - صرفاً دولت ها هستند. برای مثال، دولتی متعهد است که درخصوص انجام تعهدات معاهده ای خود نسبت به سایر طرف های معاهده شفاف عمل کند. این معنی از شفافیت که منظور تحقیق حاضر است، در حقوق داخلی نیز نمود مشابهی داشته و به موجب آن بایستی حکم بران در برابر حکمرانان عملکردی شفاف داشته باشند؛ به عنوان مثال درخصوص مالیات بر درآمد با شفافیت عمل کنند.^۵

مباحث گردآمده در این تحقیق، صرفاً حول محور دوم می گردد و درواقع به مفهومی از شفافیت می پردازد که به شفافیت برای حقوق بین الملل تعبیر شد و این جنبه از تحقیق است که به آن خلاقیت و نوآوری می دهد، چرا که موضوع شفافیت حقوق

1. Transparency of international law

2. Transparency of governace

3. Transparency for international law

4. Transparency for governace

۵. به منظور مطالعه بیشتر در این خصوص، بنگرید به:

Mitchell, Ronald B., "Transparency for governance: The mechanisms and effectiveness of disclosure-based and education-based transparency policies", *Ecological Economics*, Vol. 70, 2011, p. 1882

بین الملل (شفافیت نظام بین المللی و ارکان و ساختارهای آن) در ادبیات دانشگاهی داخلی و خارجی سابقه بسیار دارد و در رابطه با آن قلم‌ها زده شده است. انحصار موضوع تحقیق به حقوق بین الملل اقتصادی خدشه‌ای به این تقسیم‌بندی وارد نمی‌کند و در واقع بررسی‌ها را محدود به شفافیت تابعان حقوق بین الملل اقتصادی در نظام هنجاری این رشته از حقوق می‌نماید.

حال، بایستی این مسئله را بررسی کرد که آیا می‌توان از اصل شفافیت سخن گفت و اینکه آیا شفافیت می‌تواند در چارچوب حقوقی بحث، به عنوان یک اصل حقوقی جلوه‌گر شود؛ و اگر پاسخ مثبت است، مبنا و ماهیت این اصل حقوقی چیست و در سلسله مراتب میان منابع حقوق بین الملل چه جایگاهی دارد. از آنجایی که مطالعه حاضر صرفاً از نقطه نظر حقوق بین الملل اقتصادی انجام شده است، سعی در تبیین پاسخ سؤال مطروحه در چارچوب حقوق بین الملل اقتصادی خواهد داشت و به این مسئله می‌پردازد که آیا می‌توان در حقوق بین الملل اقتصادی از شفافیت به عنوان یک اصل حقوقی یاد کرد.

یکی از ابعاد بسیار مهم حقوق بین الملل اقتصادی، نظم بخشیدن به روابط مالی و پولی میان دولت‌ها است که این شاخه از حقوق بین الملل با ساختارهای سازمانی زیربط همواره سعی داشته است به کنترل و نظارت و تنظیم این گونه مراودات و مبادلات بپردازد. در واقع، مراودات و مبادلات پولی و مالی که بخش ناگزیر زیست بین المللی است، در بسیاری موارد اهداف و منظور دقیق انجام آنها مشخص نبوده و در هاله‌ای از بی‌خبری و پنهان کاری انجام می‌گیرند. می‌توان اذعان داشت که مبادلاتی که در قالب پول و دیگر اشکال مربوط به اوراق بهادار صورت می‌گیرد از حیث نامشخص بودن منشأ و مقصد مبادله مزبور، پیچیده‌ترین نوع مبادلات می‌باشد. ازینرو دولت‌ها هرگاه پاکدست نباشند به راحتی می‌توانند در قالب مبادلات پولی و مالی به اهداف پنهان خود از انتقال پول دست یابند. لذا ضروری است که مشخص گردد مبادله مزبور بر چه مبانی و اهدافی استوار است. در این مرحله است که لزوم رعایت اصل شفافیت در این گونه مبادلات برجسته می‌شود. حال باید دید بنا به موضوع حاضر، حقوق بین الملل اقتصادی از چه ظرفیت‌هایی برای شفاف سازی مبادلات پولی و مالی میان دولت‌ها برخوردار

است. به عبارت دیگر باید دید که جایگاه هنجاری رعایت شفافیت در مبادلات پولی و مالی ذیل حقوق بین الملل اقتصادی چیست و آیا نظم کنونی حقوق بین الملل اقتصادی می تواند معرف نوعی تعهد برای دولت ها به رعایت شفافیت در مبادلات پولی و مالی بین المللی باشد؟.

کتاب پیش رو برآیند مطالعاتی است که نگارنده بعنوان رساله دکتری خود تحت عنوان «اصل شفافیت در مبادلات پولی و مالی از منظر حقوق بین الملل اقتصادی» در دانشگاه علامه طباطبائی به رشته تحریر در آورده است و مطالب آن در حقیقت تدوین دگرباره محتویات آن رساله است. روشن است که پدیداری یک اثر نمی تواند متکی بر دستان و ایده های یک شخص باشد و سالک آندم که عزم راه می کند، نه بر گام های خود که بر شانه های ستر همراهانی تکیه کرده است که نور سر منزل مقصود را در آئینه دیدگان آنان می بیند. پیمودن این راه بدون همراهی اساتیدی عالی منزلت که در طول مقاطع مختلف تحصیلی در دانشگاه علامه طباطبائی همواره با مناعت طبع و سخاوت نفسی بی مانند، دلیل قلم و هادی اندیشه من بودند، میسر نمی شد. صمیمانه از اساتید ارجمند آقایان دکتر سیدقاسم زمانی، دکتر محمد شمسانی، دکتر پوریا عسکری، دکتر مهریار داشاب، دکتر فیصل عامری و دکتر امین جعفری که نگارش و تدوین این مطالب مرهون مجاهدت و همراهی آنان است، تشکر و قدردانی می کنم. همچنین، از استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر محمدرضا ضیائی بیگدلی که پدرانۀ نظرات علمی خود را مبذول این اثر داشتند، متشکر و سپاسگزارم. نقش قلم استاد دکتر سید قاسم زمانی بر سر لوحه این نوشتار، نیز تشکر و ارادتمندی ویژه ای می طلبد. از مدیریت محترم انتشارات گنج دانش که زحمت چاپ این اثر را عهده دار شدند و مخصوصاً جناب آقای فرهنگ گنج دانش که در فرآیند تدوین و چاپ کتاب همواره پذیرای من بودند، کمال تشکر و قدردانی را دارم. در ادامه، حضور و همدلی عزیزانی را ارج می نهم که بودندشان پشتوانه علمی و دلگرمی روحی من بوده و نعمت وجودشان هربار از صعوبت این تکاپو کاسته است: دکتر مهشید آجلی لاهیجی، خاطره علی پور، دکتر مجید زحمتکش، دکتر مهرداد محمدی، دکتر وحید بذار، مسعود احسن نژاد و برادر عزیزم، سیداحمد حسینی آزاد.